

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА САМОВІЛЬНЕ ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ В ПРАВОВИХ СІМ'ЯХ СВІТУ

Ленда О. В.

ВСТУП

Активна політична та державно-правова інтеграція України, активізація взаємодії міжнародного та національного кримінального права, об'єднання зусиль різних держав світу в протидії найбільш небезпечним кримінальним правопорушенням сьогодні є необхідною умовою протидії злочинності загалом. Ефективність міжнародного співробітництва у цій сфері залежить, в тому числі, від ступеня розвитку правового регулювання і організаційної розробки процедур його реалізації в кожній державі окремо. Особливого значення ці фактори набувають, коли мова йде про співпрацю в питаннях кримінальної відповідальності за окремі види кримінальних правопорушень, в тому числі – кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення).

Безперечно, зусиль невеликої кількості держав часом є недостатньо для забезпечення належної протидії кримінальним правопорушенням. Одним із пріоритетних шляхів вирішення цієї проблеми є ефективне міжнародне співробітництво, яке не може бути продуктивним без глибокого розуміння засад кримінальної відповідальності за окремі види кримінальних правопорушень, в нашому випадку – за самовільне залишення військової частини або місця служби. Саме тому детальний аналіз кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби в деяких зарубіжних країнах є необхідним елементом подальшої ефективної та міцної міжнародної співпраці.

Варто вказати, що завдяки активній міжнародній співпраці України ми маємо можливість ґрунтовно ознайомлюватися з правовими системами інших держав та досліджувати їх особливості. Отримані результати дослідження безпосередньо чинитимуть вплив на формулювання теоретичних висновків і пропозицій щодо предмету дослідження, що дасть можливість встановити, як проблемні питання кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби розв'язуються у різних країнах світу.

Відомо, що проблемні питання кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби (військових кримінальних правопорушень) загалом досліджували сучасні українські вчені, які дійшли важливих теоретичних висновків як у світлі проведення порівняльно-правового дослідження загалом (Савченко А.В., Хавронюк М.І.) чи безпосередньо військових кримінальних правопорушень (Карпенко М.І., Харитонов С.О.), так і щодо конкретних складів військових кримінальних правопорушень, в першу чергу – щодо діяння, передбаченого ст. 407 Кримінального кодексу України (далі – КК) (Сенько М.М.). Але іноземний досвід вирішення проблемних питань кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби не досліджувався саме з урахуванням специфіки окремих типів правових сімей.

1. Загальні засади дослідження кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби в контексті специфіки окремих типів правових сімей (англо-американської, континентальної (романо-германської), далекосхідної)

Таким чином, аналіз наукових робіт дає можливість стверджувати, що проблема кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби на сьогодні не набула остаточного вирішення через відсутність порівняльно-правового дослідження даного кримінального правопорушення в контексті специфіки окремих типів правових сімей.

Порівняльно-правове дослідження кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби вимагає формулювання та обґрунтування положень, які є основою дослідження:

1) необхідність та доцільність вивчення особливостей кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби за законодавством основних правових сімей сучасності;

2) дослідження законодавства основних правових сімей сучасності у нерозривному порівнянні із нормами вітчизняного кримінального права, на основі чого й формулюються висновки про наявність чи відсутність відповідних положень, які стосуються особливостей кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби;

3) визначення у якості предмету дослідження не всього загалу кримінального законодавства зарубіжних країн, а лише тих норм, які

безпосередньо стосуються особливостей кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби;

4) основна увага приділятиметься питанню особливостей кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби.

Кримінальна відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби передбачається у законодавстві багатьох зарубіжних країн, оскільки вона є частиною правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби, що, в свою чергу, обумовлюються нормами міжнародного права.

У нашому випадку правова доктрина та законодавство держав англо-американської, континентальної (романо-германської), далекосхідної правових сімей можуть розглядатися як підґрунтя порівняльно-правової характеристики.

Кримінальне законодавство багатьох країн світу передбачає відповідальність за кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби, при цьому ознаки їх складів можуть відрізнятися. Хавронюк М.І. вважає, що характерною ознакою військово-кримінального законодавства багатьох зарубіжних країн є охоплення таким законодавством не лише власне військово-кримінальних норм, а і норм формального права та норм, що передбачають дисциплінарну відповідальність¹.

На перший погляд, національним правилам кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби загалом відповідає кримінальне законодавство зарубіжних країн. Дане твердження ґрунтується на результатах порівняльно-правового аналізу відповідних кримінально-правових норм, при цьому наявне різноманіття щодо визначення особливостей складів відповідних діянь, адже окремі специфічні моменти притаманні законодавству тих або інших країн.

2. Особливості кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби в англо-американській правовій сім'ї

Говорячи про одну з найбільших країн – представниць англо-американської правової сім'ї, Сполучені Штати Америки, слід вказати, що відповідальність за деякі групи злочинів у федеральному кримінальному законодавстві США передбачена в межах інших кодексів. У випадку військових злочинів – це «Єдиний кодекс військової

¹ Хавронюк М.І. Військові злочини : Навчальний посібник. Київ, Українська академія внутрішніх справ, 1995. С. 43.

юстиції», прийнятий 10.08.1956 р., що міститься у гл. 47 розд. 10 «Збройні Сили» Зводу Законів США² та «Наставлення для військових судів Сполучених Штатів» у редакції 1969 р. Савченко А.В. наголошує, що для притягнення винних до кримінальної відповідальності за окремі військові злочини слід безпосередньо звертатися до змісту Женевських конвенцій від 12.08.1949 р., Гаазької конвенції від 18.10.1907 р., Женевського Протоколу від 03.05.1996 р., про що йдеться у § 2441 «Військові злочини» гл. 118 розд. 18 Зводу Законів США³.

Положеннями Єдиного кодексу військової юстиції США регулюються питання юрисдикції та компетенції військових судів, порядок їх створення, процедура розгляду кримінальних справ. У ньому міститься перелік кримінально караних діянь військовослужбовців, які є або загальнокримінальними, або військовими злочинами⁴. Разом з тим, система військових злочинів представлена 19 статтями розділу X вказаного нормативно-правового акту, і, на думку Карпенка М.І., може класифікуватися наступним чином:

– злочини проти порядку підлеглості: ст. 90 (напад або умисна непокоря начальству), ст. 91 (непокірня поведінка щодо прапорщика, унтер– офіцера або дрібного офіцера), ст. 92 (недотримання порядку або регулювання);

– злочини проти порядку проходження військової служби: ст. 86 (відсутність без дозволу), що фактично повністю відповідає змісту диспозицій ст. 407 КК України, ст. 85 (відсутність або дезертирство), ст. 115 (замаскування);

– злочини, що посягають на військове майно: ст. 103 (захоплене або покинуте майно), ст. 108 (військова власність Сполучених Штатів Америки, шкода, руйнування або протиправна поведінка)⁵.

Єдиний кодекс військової юстиції від 10.08.1956 р. передбачає кримінальну відповідальність за передбачені, в тому числі, і в КК України діяння: дезертирство (ст. 85), самовільну відлучку (ст. 86) та неявку в строк (ст. 87). Дезертирством (ст. 85) є залишення без

² Савченко А.В. Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки : комплексне порівняльно-правове дослідження : [монографія] / А.В. Савченко. Київ : КНТ, 2007. С. 325 – 329.

³ Савченко А.В. Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки : комплексне порівняльно-правове дослідження : [монографія] / А.В. Савченко. Київ : КНТ, 2007. С. 325 – 329.

⁴ Хавронюк М.І. Військові злочини : Навчальний посібник. Київ, Українська академія внутрішніх справ, 1995. С. 35.

⁵ Карпенко М.І. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини): теоретичні та прикладні аспекти: Монографія / За заг. ред. В.К. Матвійчука. Київ : ВНЗ «Національна академіяуправління», 2018. С. 318.

відповідного дозволу місця служби, установи чи місця виконання службових обов'язків з умислом взагалі ухилитися від військової служби, уникнути небезпечних обов'язків служби або ухилитися від виконання важливого завдання чи служби. Особливістю дезертирства є ухилення не тільки від несення військової служби, але й тимчасову самовільну відсутність військовослужбовця з метою уникнути виконання конкретних обов'язків, пов'язаних з безпекою або таких, що розглядаються командуванням як важливі⁶. Суб'єктом даного злочину є, в тому числі, і будь-який військовослужбовець, що без правильно оформленого звільнення з військової служби переходить на інше місце служби або особа, яка, запропонувавши свою відставку і не переконавшись, що вона прийнята, залишила своє місце служби чи припинила виконувати обов'язки по службі без відповідного на те дозволу з умислом взагалі ухилитися від служби.

Самовільна відлучка (ст. 86) та неявка в строк (ст. 87) є видами тимчасового ухилення від військової служби, що полягає в умислі суб'єкта лише протягом певного проміжку часу перебувати поза межами місця служби і в подальшому бажанні повернутися до виконання службових обов'язків. Мінімальний термін для початку кримінальної відповідальності за самовільну відлучку чи неявку в строк – три доби, залежно від строку ухилення від військової служби самовільна відлучка диференціюється наступним чином: від 3 до 30 діб та понад 30 діб.

У Великобританії, другій важливій представниці англо-американської правової сім'ї, основними нормативно-правовими актами, що регулюють питання кримінальної відповідальності за військові злочини, були закони «Про Армію» та «Про Резерв Збройних Сил»⁷. У вказаних нормативно-правових актах містилося кілька норм, що передбачали відповідальність за суміжні із ст. 407 КК України діяння. Так, у ст. 38 Закону про Армію передбачалася кримінальна відповідальність за самовільну відсутність, яка мала дві форми: самовільне ухилення і неправомірне залишення корабля. Мінімальний термін відсутності, необхідний для початку кримінальної відповідальності – одна доба. За цим же законом, дезертирством (ст. 37) вважалось самовільне залишення (чи неповернення) у військове формування, на корабель чи до місця служби з умислом назавжди ухилитися від військової служби. Строк ухилення від військової служби при дезертирстві не встановлювався та значення для кваліфікації не мав.

⁶ Хавронюк М.І. Військові злочини : Навчальний посібник. Київ, Українська академія внутрішніх справ, 1995. С. 35.

⁷ Сенько М.М. Кримінальна відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2005. С. 37.

Якщо зазначені вище діяння вчинялися резервістами чи представниками Територіальної Армії Великобританії, для кваліфікації залучався інший нормативно-правовий акт – Закон про Резерв Збройних Сил. Його норми передбачали кримінальну відповідальність вказаних категорій осіб за самовільне неприбуття для несення постійної служби, тренувань та зборів без поважних причин (ст. 73). Залежно від обставин такі діяння могли кваліфікуватися як дезертирство або як самовільна відсутність. Крім того, відповідно до положень даного нормативно-правового акту, кримінальна відповідальність встановлювалася за різні способи підбурення та пособництва до вчинення самовільної відсутності чи дезертирства, а також за імітацію дезертира чи самовільно відсутнього резервіста з метою дати останньому можливість ухилитися від проходження служби (ст. 75)⁸.

У 2006 р. набрав чинності Закон «Про Збройні Сили», який замінив попередні закони «Про Армію», «Про Військово-Повітряні Сили», «Про дисципліну у Військово– Морському Флоті»⁹.

Отже, склади військових злочинів, що передбачені у законодавстві Великобританії та США, часто схожі між собою. Основу цього законодавства складають злочини проти порядку проходження військової служби і комплектування військ, проти порядку виконання військових обов'язків у воєнний і мирний час. Характерно, як зазначає Хавронюк М.І., що військово-кримінальне законодавство цих країн не передбачає відповідальності за дії, що спрямовані проти законів та звичаїв війни¹⁰.

У Великобританії і США взаємодія кримінального й військово-кримінального права проявляється у використанні військовою судовою практикою прецедентів, утворених як військовими судами, так і судами загальної юрисдикції, і навпаки. При чому для обох галузей характерним є взаємодоповнення щодо вирішення того чи іншого питання¹¹. Вияв специфічності військово-кримінального права полягає в тому, що воно має свої джерела, повністю відокремлені від загального кримінального права.

⁸ Сенько М.М. Кримінальна відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2005. С. 38.

⁹ Харитонов С.О. Кримінальна відповідальність за військові злочини за кримінальним правом України: монографія. Харків: Право, 2018. С. 43.

¹⁰ Хавронюк М.І. Військові злочини: Навчальний посібник. Київ, Українська академія внутрішніх справ, 1995. С. 36.

¹¹ Харитонов С.О. Кримінальна відповідальність за військові злочини за кримінальним правом України: монографія. Харків: Право, 2018. С. 43.

3. Особливості кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби в континентальній (романо-германській) правовій сім'ї

Кримінальне законодавство країн-представників континентальної чи романо-германської правової сім'ї має свої певні особливості. До прикладу, вважається, що чинна редакція КК Німеччини не охоплює всього кола кримінально караних діянь, адже, за підрахунками західнонімецьких юристів, до норм закону про кримінальну відповідальність Німеччини, в яких містяться кримінально-правові приписи, входять більше, ніж чотириста законів¹².

Так, для представників аналізованої правової сім'ї характерним є існування, поряд з кримінальним кодексом тієї чи іншої держави, ще кількох спеціальних законів, що містять переважно кримінально-правові положення щодо регулювання питання кримінальної відповідальності, в тому числі, і військовослужбовців¹³. Натомість у кримінальних кодексах Польщі та Норвегії в окремі частини виділені положення про відповідальність військовослужбовців за військові злочини.

Військовий кримінальний кодекс Норвегії 1902 р. у главі 4 (незаконна відсутність, утеча і інше ухилення від військової служби) у §§ 34-37 містить військові злочини і правопорушення, які за КК України передбачені у ст.ст. 407-409. Зокрема, абзац 1 § 34 передбачає відповідальність за злочин, суть якого полягає у тому, що особа, яка незаконно залишає або відсутня на місці, де вона повинна знаходитись згідно військового обов'язку, підлягає покаранню у виді штрафів або арешту¹⁴.

КК Польщі, поруч із Загальною та Особливою частинами, містить окрему Військову частину, яка охоплює конкретні склади військових злочинів. В свою чергу, система військових злочинів поділяється на 6 глав, що включає злочини проти обов'язку несення військової служби; проти засад військової дисципліни; проти правил поведінки з підлеглими; проти засад поводження зі зброєю й військовою технікою; проти засад несення служби та злочини проти військового майна¹⁵.

¹² Кримінальне право Німеччини <http://zen.in.ua/n/n%D1%96mechchina-federativna-respubl%D1%96ka-n%D1%96mechchina/krim%D1%96nalne-pavo>

¹³ Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. С. 65.

¹⁴ Карпенко М.І. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини): теоретичні та прикладні аспекти: Монографія / За заг. ред. В.К. Матвійчука. Київ : ВНЗ «Національна академіяуправління», 2018. С. 320.

¹⁵ Харитонов С.О. Кримінальна відповідальність за військові злочини за кримінальним правом України : монографія. Харків : Право, 2018. С. 48.

Глава XXXVIII Військової частини КК Польщі присвячена загальним положенням, що стосуються військовослужбовців і визначає спеціальні обставини, що виключають кримінальну відповідальність, види покарання, підстави пом'якшення покарання і відмови від нього.

Подібного роду положення містяться у Військово-кримінальному законі Федеративної Республіки Німеччини, Кодексі військової юстиції Франції, кримінальних кодексах Швеції, Фінляндії¹⁶.

Військово-кримінальне право Федеративної Республіки Німеччина вирізняється нормативною впорядкованістю і структурованістю джерел, стійким дотриманням загальноправових принципів, забезпеченням суворої юридичної техніки. Єдиним джерелом військово-кримінального права ФРН є «Військово-кримінальний закон»¹⁷. Так, відповідно до § 15 Військово-кримінального закону ФРН, самовільною відлучкою вважається тимчасове ухилення військовослужбовця від служби шляхом залишення підрозділу чи неявки на службу строком понад три доби. Для кваліфікації необхідно встановити відсутність умислі ухилення від військової служби. Наступний параграф, § 16, встановлює кримінальну відповідальність за дезертирство, яким є самовільне залишення військовослужбовцем підрозділу чи місця служби з метою взагалі ухилитися від проходження військової служби незалежно від строку ухилення. Обставиною, яка помякшує відповідальність у такому випадку, є затримання особи протягом місяця з дня залишення служби і наявність у неї бажання дослужити строк військової служби до кінця¹⁸.

Згідно зі ст. 398 Кодексу військової юстиції Франції 2006 р, будь-яке самовільне залишення військової частини або місця служби вважається дезертирством. Мінімальний термін відсутності військовослужбовця у військовій частині або місці служби – шість днів. Подібно до законодавства Великобританії, у французькому законодавстві також передбачається відповідальність за підмовництво до дезертирства. Сенько М.М. зазначає різні види відповідальності за дезертирство, вчинене на території країни (ст. 398-400); поєднане з втечею за кордон (ст. 401-407); у військовий час чи на території, де оголошено надзвичайний стан (ст. 399, 407); з приєднанням до озброєної банди (ст. 408); з переходом на бік ворога (ст. 409); в обстановці реальної

¹⁶ Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. С. 186.

¹⁷ Харитонов С.О. Кримінальна відповідальність за військові злочини за кримінальним правом України : монографія. Харків : Право, 2018. С. 46.

¹⁸ Сенько М.М. Кримінальна відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2005. С. 40.

небезпеки потрапити у полон чи під час ведення бою (ст. 410-411); двох або більше осіб (ст. 400); зі зброєю в руках (ст. 406)¹⁹.

Положеннями КК Республіки Болгарія диференційовано самовільне залишення військової частини або місця служби залежно і від строку ухилення, і від мети: ухилення на строк від однієї до трьох діб або хоч і менше однієї доби, але вчинене систематично чи групою осіб, вважається кримінально каранним діянням відповідно до ст. 380 КК, а самовільне залишення військової частини з метою назавжди ухилитися від служби відповідно до ст. 382 КК. При цьому, як вказує Сенько М.М., КК Республіки Болгарія не вживає терміну «дезертирство», хоча передбачає склад злочину, який відповідає складу дезертирства в кримінальному праві України (ст. 408 КК України)²⁰.

Проведений аналіз кримінального законодавства представників континентальної чи романо-германської правової сім'ї показав, що особливостями військових кримінальних правопорушень є:

1) поступове розширення юрисдикції Міжнародного кримінального суду серед європейських держав і, відповідно, приведення їх національних кримінальних кодексів у відповідність з положеннями міжнародних нормативно-правових актів про відповідальність за міжнародні злочини (в тому числі – воєнні злочини)²¹;

2) поширення в ряді країн (Австрія, Бельгія, Греція, Данія, Іспанія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Сан-Марино, Фінляндія, Франція, ФРН, Швейцарія) дії військово-кримінальних кодексів, в яких і визначаються військові злочини та встановлюється кримінальна відповідальність за їх вчинення²²: в більшості країн світу військово кримінальне право є самостійною галуззю законодавства. Виключення складають країни СНД та Балтії, республіки, що входили до складу колишньої Югославії, а також Болгарія, Угорщина, КНР, В'єтнам, Монголія, Польща, Румунія, Чехія, Швеція. У цих країнах норми про

¹⁹ Сенько М.М. Кримінальна відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2005. С. 39-40.

²⁰ Сенько М.М. Кримінальна відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2005. С. 43.

²¹ Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. С. 314.

²² Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. С. 313; Карпенко М.І. Військові злочини: характеристика, методика розслідування та запобігання: посібник/ за заг. ред. В.К. Матвійчука. Київ : ВД «Дакор», 2013. С. 315

військові злочини включені в тексти кримінальних кодексів у вигляді окремих розділів, параграфів або глав²³;

3) кримінальна відповідальність за злочини проти військової служби, вчинені у воєнний час або у бойовій обстановці, визначається лише законодавством воєнного часу: глава 21 «Злочини військовослужбовців» КК Швеції у мирний час не є чинною, відповідальність за військові злочини застосовується лише у тому випадку, коли Швеція перебуває у стані війни; у Нідерландах, поряд з Військовим КК, існує Закон про злочини воєнного часу²⁴;

4) наявність у КК європейських держав багато таких діянь, аналогів яких немає у КК України. Це: втрата прапору частини або наруга над ним (КК Литви); представлення військовослужбовцем неправдивого донесення (КК Естонії); явне вираження незадоволення розпорядженням чи наказом начальника, образа начальника, навіть за його відсутності, ухилення від несення військової служби, поєднане із залишенням меж країни (КК Болгарії); самовільне використання військового транспорту з метою, не пов'язаною з військовою службою (КК Польщі); намагання перешкодити зверненню підлеглого із заявою чи проханням (КК Норвегії); контакти з противником, підрив волі до бою, недбале ставлення до військової підготовки (КК Швеції)²⁵;

5) виділення окремої, суміжної зі ст. 407 КК України, групи злочинів проти порядку забезпечення призову і мобілізації та проти альтернативної служби: ухилення у військовий час від трудової мобілізації (КК Молдови), невиконання в період воєнного стану покладеної на особу оборонної повинності (КК Естонії, КК Болгарії), порушення обов'язків з військового обліку людей, тварин, транспортних засобів, невиконання розпоряджень, пов'язаних з підготовкою і проведенням мобілізації, порушення обов'язків при медичному огляді військовослужбовців і допризовників, ухилення від альтернативної служби в мирний час (КК Болгарії)²⁶.

²³ Кулькіна Я.С. Порівняльна характеристика військових злочинів в Україні та зарубіжних країнах (на прикладі ст. 414 КК України). *Форум права*. 2016. № 5. С. 104.

²⁴ Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. С. 313.

²⁵ Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. С. 318.

²⁶ Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. С. 347.

4. Особливості кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби в далекосхідній правовій сім'ї

Серед представників далекосхідної правової сім'ї слід звернути увагу на законодавство Китайської Народної Республіки, Південної Кореї та Японії.

Кримінальний кодекс Китайської Народної Республіки від 14.03.1997 р. (далі – КНР) у ст.ст. 420-451 «Злочини військово-службовців проти службового обов'язку» розділу II Особливої частини передбачає кримінальну відповідальність ряду спеціальних суб'єктів: офіцерів, кадрових працівників, рядових і осіб, що навчаються у військових навчальних закладах, які знаходяться на дійсній військовій службі у Народно-Визвольній Армії Китаю; офіцерів, кадрових працівників, рядових і осіб, що навчаються у військових навчальних закладах, які знаходяться на дійсній службі у військах Китайської народної озброєної міліції та резервістів, які виконують військових обов'язок²⁷.

Так, КК КНР не передбачає відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби. В ст. 430 КК КНР передбачена відповідальність за самовільне залишення свого поста, зраду і втечу за кордон або зраду і неповернення з-за кордону у період несення державної служби. Положення ст. 435 КК КНР визначає, що дезертирством є залишення місця служби або неявка на службу з метою взагалі ухилитися від військової служби. Суб'єктами даного діяння, окрім військовослужбовців, можуть бути і цивільні особи збройних сил КНР та поліції (тобто, навіть ті особи, що носять військову форму, але не мають військових звань).

Проведений аналіз злочинів військовослужбовців свідчить, що більшість диспозицій передбачає вчинення діянь в умовах воєнного часу чи наближених до нього, що логічно передбачає більш суворе покарання. Карпенко М.І. робить висновок, що більшість кримінально-правових норм при прийнятті чинного КК зберегла «дух» попереднього кримінального законодавства, коли Китай відстоював свою незалежність у ХХ столітті і для цього потрібна була сильна армія і сувора дисципліна серед військовослужбовців²⁸.

²⁷ Карпенко М.І. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини): теоретичні та прикладні аспекти: Монографія / За заг. ред. В.К. Матвійчука. Київ : ВНЗ «Національна академіяуправління», 2018. С. 324.

²⁸ Карпенко М.І. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини): теоретичні та прикладні аспекти: Монографія / За заг. ред. В.К. Матвійчука. Київ : ВНЗ «Національна академіяуправління», 2018. С. 406.

Аналіз КК Республіки Корея від 18.09.1953 р. свідчить, що він є своєрідним симбіозом як доволі архаїчних, так і сучасних моделей кримінально-правових норм загальносвітового рівня, як правило, не містить визначень традиційних категорій, понять, інститутів, не має чітко вираженої системи Особливої частини, яка опиралась би на особливості родового об'єкта злочину, володіє відомою пробільністю у кримінальній караності цілого ряду суспільно небезпечних діянь²⁹. Серед переліку військових злочинів у КК Республіки Корея ми виявили такі діяння, як ст. 93 «Перехід на сторону ворога», ст. 94 «Надання допомоги ворогу шляхом набору солдат». Суб'єктами вказаних діянь є військовослужбовці.

КК Японії, що прийнятий 27.04.1907 р., являє собою яскраве поєднання систем континентального і загального права. За весь період своєї дії КК Японії не піддавався яким-небудь суттєвим змінам і, незважаючи на свій поавжний вік, характеризується надмірною лаконічністю, архаїзмом юридичної мови, своєрідним понятійно-категорійним апаратом і юридичної техніки. Як зазначає Карпенко М.І., ознайомлення із змістом Частини другої КК («Злочини») свідчить про відсутність у ній правових норм, які б передбачали відповідальність військовослужбовців за військові злочини³⁰.

ВИСНОВКИ

Система військових правовідносин в арміях різних держав у цілому схожа, оскільки має однакові основні принципи їх побудови: єдиноначальність, підлеглість, дисципліна. Тому у військово-кримінальному законодавстві інших держав (крім США, Великобританії, Франції, ФРН), на думку Хавронюка М.І., немає якихось істотних відмін: воно майже завжди включає норми, що охороняють порядок підлеглості, порядок проходження військової служби, виконання службових обов'язків різними суб'єктами військових правовідносин у мирний та воєнний часи³¹. Але військові традиції інших країн, а також норми військової моралі та спосіб комплектування збройних сил впливають на військово-кримінальне законодавство, охороняючи специфічні відносини.

²⁹ Карпенко М.І. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини): теоретичні та прикладні аспекти: Монографія / За заг. ред. В.К. Матвійчука. Київ : ВНЗ «Національна академіяуправління», 2018. С. 363-364.

³⁰ Карпенко М.І. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини): теоретичні та прикладні аспекти: Монографія / За заг. ред. В.К. Матвійчука. Київ : ВНЗ «Національна академіяуправління», 2018. С. 365.

³¹ Хавронюк М.І. Військові злочини : Навчальний посібник. Київ, Українська академія внутрішніх справ, 1995. С. 127.

В національній юридичній площині неодноразово звучала думка про визначення кримінальної відповідальності за військові кримінальні правопорушення, вчинені у воєнний час чи у бойовій обстановці, спеціальним законодавством України, яке діяло б тільки з початком воєнного часу. Такі дії пропонувалося поєднати з переглядом визначених у розділі XIX КК України «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення)» переліком військових кримінальних правопорушень, залишивши лише ті, що не мають аналогів серед загальнокримінальних діянь³².

Хоча є позиція, автор якої вважає, що прийняття такого закону буде недоречним, оскільки він повинен або дублювати положення Загальної частини КК України, без яких кваліфікація військових кримінальних правопорушень і призначення за них покарань неможливі, або ж при застосовуванні норм такого закону потрібно буде використовувати норми чинного КК України, що нівелюватиме сенс прийняття окремого законодавчого акту³³. Не можемо погодитися з останнім твердженням, оскільки, зважаючи на позитивний зарубіжний досвід існування військового кримінального законодавства в окремому вигляді, враховуючи обстановку агресивної війни, в якій живе Україна з 24.02.2022 р., розуміючи невідворотність потреби ґрунтовного реформування військового кримінального законодавства, вважаємо висловлену пропозицію обґрунтованою і такою, що потребує подальшого розвитку.

Отже, вивчення зарубіжного досвіду кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби в основних правових сім'ях світу є корисним для удосконалення вітчизняного законодавства. Відповідальність за подібні кримінальні правопорушення передбачається іноземним кримінальним законодавством, коло таких порушень надзвичайно широке, але правова регламентація здійснюється по-різному.

Тому проведений порівняльно-правовий аналіз кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби в різних правових сім'ях світу дає підстави зробити висновок про наявність кримінально-правових норм, що передбачають

³² Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. С. 360.

³³ Карпенко М.І. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини): теоретичні та прикладні аспекти: Монографія / За заг. ред. В.К. Матвійчука. Київ : ВНЗ «Національна академіяуправління», 2018. С. 368.

кримінальну відповідальність за вчинення подібних діянь в інших країнах світу. Залежно від юридичних технологій, належності національного законодавства до певної правової сім'ї, зважаючи на місце збройних сил країни у власній політичній системі суспільства, кримінальна відповідальність за різні прояви самовільного залишення військової частини або місця служби передбачається або військово-кримінальними кодексами, або окремим розділом про військові злочини кримінальних кодексів держав.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена розкриттю особливостей кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби в правових сім'ях світу. Зазначено ступінь залежності ефективності міжнародного співробітництва від ступеня розвитку правового регулювання і організаційної розробки процедур його реалізації в кожній державі. Визначено доцільність вивчення зарубіжного досвіду кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби в основних правових сім'ях світу.

Проаналізовано специфіку англо-американської, континентальної (романо-германської), далекосхідної правових сімей в контексті відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби. Доведено різноманітність кримінальних правопорушень щодо самовільного залишення військової частини або місця служби у законодавстві зарубіжних країн при різній правовій регламентації. Виділено критерії передбачення кримінальної відповідальності за прояви самовільного залишення військової частини або місця служби у нормах права: розвиток юридичних технологій, належність національного законодавства до певної правової сім'ї, місце збройних сил країни у політичній системі суспільства.

Зроблено висновок стосовно характерної ознаки військово-кримінального законодавства багатьох зарубіжних країн, якою є охоплення не лише військово-кримінальних норм, а і норм формального права та норм, що передбачають дисциплінарну відповідальність. Визначено специфіку положень законодавства англо-американської, континентальної (романо-германської), далекосхідної правових сімей в щодо відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби.

Література

1. Кулькіна Я.С. Порівняльна характеристика військових злочинів в Україні та зарубіжних країнах (на прикладі ст. 414 КК України). *Форум права*. 2016. № 5. С. 102 – 106.
2. Карпенко М.І. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини): теоретичні та прикладні аспекти: Монографія / За заг. ред. В.К. Матвійчука. Київ : ВНЗ «Національна академія управління», 2018. 420 с.
3. Кримінальне право Німеччини URL: [rhttp://zen.in.ua/n/n%D1%96mechchina-federativna-respubl%D1%96ka-n%D1%96mechchina/krim%D1%96nalne-pavo](http://zen.in.ua/n/n%D1%96mechchina-federativna-respubl%D1%96ka-n%D1%96mechchina/krim%D1%96nalne-pavo)
4. Савченко А.В. Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки : комплексне порівняльно-правове дослідження : монографія. Київ : КНТ, 2007. 596 с.
5. Сенько М.М. Кримінальна відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2005. 217 с.
6. Хавронюк М.І. Військові злочини : Навчальний посібник. Київ, Українська академія внутрішніх справ, 1995. 156 с.
7. Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 552 с.
8. Харитонов С.О. Кримінальна відповідальність за військові злочини за кримінальним правом України : монографія. Харків : Право, 2018. 328 с.

Information about the author:

Lenda Olena Viacheslavivna,

Postgraduate Student at the Department of Criminal Law,

National Academy of Internal Affairs

1, Solomyanska Square, Kyiv, 03035, Ukraine